

JULIUSZ TWARÓG

Pozyskanie nasion świerka w dobrach żywieckich w końcu XIX w.

Заготовка семян ели в живецких лесах в конце XIX в.

Harvest of spruce seed in the Żywiec estate at the end of the XIXth century

Świerczyny południowej Żywiecczyny są niezwykle cennym obiektem gospodarczym. Odznaczają się wysoką produktywnością (6) i jak dotąd nie ulegają klęsce opieńki. Słabo jest udokumentowane pochodzenie tych sztucznych drzewostanów. Znamy zbyt mało faktów historycznych, aby można było wnioskować z dostatecznym prawdopodobieństwem, czy świerczyny powstały z nasion zebranych na miejscu, czy też ze sprowadzanych z odległych krain za pośrednictwem firm austriackich.

W poprzednich pracach wykazałem, że w naturalnych drzewostanach regla dolnego południowej Żywiecczyny, wywodzących się bezpośrednio z lasu pierwotnego i będących jego kontynuacją, świerk był licznym gatunkiem współpanującym (9, 10). Obecnie przedstawiam dalsze dowody mogące pomóc w rozstrzygnięciu kwestii pochodzenia świerczyn Żywiecczyny.

Zarząd byłych dóbr żywieckich wydawał w końcu XIX w. roczne zestawienia statystyczne. Na podstawie dwunastu zachowanych roczników (1, 2, 8) sporządziłem tabele przedstawione w niniejszej pracy. Rewiry Zawoja i Skawina weszły w skład dóbr w 1878 r.

Z tabeli 1 wynika, że w końcu XIX wieku w dobrach żywieckich, liczących wówczas około 38 tysięcy hektarów powierzchni leśnej, zebrano w ciągu 11 lat 34 601 kg nasion świerka. Średni roczny zbiór wynosił więc 3146 kg.

Nasuwa się wątpliwość, czy aby nie jest to liczba kilogramów szyszek świerkowych. Przeciwno temu przypuszczeniu świadczą wyraźne tytuły zestawień „produkcja nasion w kilogramach” oraz corocznie podawane cenniki opłat, z których wynika, że jednostką miary dla szyszek był hektolitr, a dla nasion — kilogram. Wynagrodzenie za zbiór szyszek wynosiło 10—70 kr od hektolitra, zaś za wyłuszczenie kilograma nasion płacono po 3—10 kr (skrót użyty w oryginale).

Porównanie jedenastoletniego zbioru nasion różnych gatunków drzew pozwala zorientować się, jaki był w dobrach żywieckich skład gatunkowy sztucznych odnowień oraz, które gatunki uważano w końcu XIX w. za godne hodowli (tab. 2). Niektóre z wymienionych gatunków stosowano zapewne tylko do zadrzewień w parku, przy osadach, drogach, na żywo-ploty itp.

Pozyskanie nasion świerka w dobrach żywieckich w końcu XIX w.

Rewir	Liczba kilogramów nasion zebranych w latach											Razem
	1875	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1891	1894	
Porąbka	—	—	893	330	257	131	—	—	20	50	50	1 731
Międzybrodzie	—	—	50	50	—	—	—	—	57	—	—	157
Bestwina	—	17	86	70	29	—	—	—	—	—	—	202
Lipowa	116	92	—	—	—	79	—	177	—	188	90	742
Żabnica	—	188	1 047	190	165	144	363	194	175	—	—	2 466
Złatna	—	—	976	—	—	—	—	—	70	4	—	1 050
Ujsoły	—	400	888	750	660	208	930	543	166	130	—	4 675
Rycerka	—	—	—	420	—	285	—	—	50	160	95	1 010
Sól	—	154	1 468	86	169	290	620	235	64	80	281	3 447
Kamesznica	—	162	1 485	530	500	206	395	245	160	175	102	3 960
Sopotnia	234	2 311	2 156	658	999	1 814	100	608	109	427	9	9 425
Korbielów	—	—	325	—	—	—	—	—	—	—	—	325
Przyborów	—	—	882	48	—	—	—	222	—	—	—	1 152
Zawoja	—	—	78	308	—	—	—	—	—	—	—	386
Skawica	—	—	1 435	200	70	873	710	15	100	300	170	3 873
Razem	350	3 324	11 769	3 640	2 849	4 030	3 118	2 239	971	1 514	797	34 601

Tabela 2

Nasiona zebrane w dobrach żywieckich w latach:
1875, 1877—1884, 1891, 1894

Gatunek	Zbiór w kg	Gatunek	Zbiór w kg (dęb w hektolitrach)
świerk	34 601	kasztanowiec	60
jodła	13 806	lipa	19
jawor	2 177	wejmutka	14
głóg	1 528	grab	13
buk	1 516	akacja	7
jesion	1 215	wiąz	5
sosna	123	dąb	3 (hl)

W rocznikach statystycznych dóbr żywieckich przedstawiano również wykazy wszystkich budynków mieszkalnych i gospodarczych. Wśród nich były też wyłuszcarnie nasion świerka (tab. 3).

Z tabeli 3 wynika, że w końcu XIX w. w dobrach żywieckich utrzymywano stale 5—8 budynków przeznaczonych specjalnie do wyłuszczenia nasion. O dużym znaczeniu wyłuszcarni nasion świerka dla ówczesnej gospodarki leśnej świadczy fakt, że gdy w 1878 r. spłonęła wyłuszcarnia w Soli, w następnym roku wybudowano nową (4).

W rewirach Sól, Rycerka i Ujsoły pierwsze sztuczne drzewostany świerkowe powstały około 1840 r. jako wynik wprowadzanego wówczas gospodarstwa zrębowego. W innych rewirach miało to miejsce zapewne

Lokalizacja wyluszczeni nasion świerka w dobrach żywieckich w końcu XIX w.

Rewir	Wykaz budynków gospodarczych z roku:												
	1872	1875	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1891	1894	
Bestwina			×	×	×								
Lipowa	×	×	×	×	×								×
Zabnica	×	×											
Ujsoły	×	×	×	×	×	×		×	×	×	×	×	×
Rycerka	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
Sól	×		×		×	×	×	×	×	×	×	×	×
Kamesznica			×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
Sopotnica	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×			
Skawina				×	×	×	×	×	×	×	×	×	×

Uwagi: — krzyżyki wskazują, w których latach w spisie budynków gospodarczych danego rewiru wykazano wyluszczenię

— rewir Skawina wszedł w skład dóbr żywieckich w 1878 r.

w tym samym czasie lub najwyżej 10—20 lat wcześniej. Te wtórne świerczyny w początkach lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku były zbyt młode i, pomijając I i II klasę wieku, zajmowały jeszcze niewielką powierzchnię. Szyszki zbierano więc w naturalnych mieszanych starodrzewach, a wielka ilość pozyskiwanych nasion świadczy o znacznym udziale świerka w składzie gatunkowym tych drzewostanów.

W końcu XIX w. dobra żywieckie dysponowały bardzo dużą ilością własnych nasion świerka. Można więc wnioskować, że świerkowe drzewostany Żywiecczyny, liczące dziś około 90 i więcej lat, powstały z nasion niewątpliwie miejscowego pochodzenia. Nie można tego z podobną pewnością powiedzieć o drzewostanach nieco młodszych, dziś 80—90-letnich, gdyż w dokumentacji dla lat 1885—1890 oraz 1892—1893 istnieją luki.

W „Sylwaniu” z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku publikowano notatki i referaty świadczące o kontaktach handlowych właścicieli lasów b. Galicji z austriackimi firmami nasiennymi (3, 5, 7). Kontakty te nie musiały jednak dotyczyć dóbr żywieckich lecz innych regionów, w których świerk z natury występował w znikomej ilości i gdzie nie prowadzono własnych wyluszczeni.

Z przekazania ustnych wiadomo, że przynajmniej niektóre wyluszczeni („suszarnie”) Żywiecczyny były czynne jeszcze w okresie międzywojennym, zaś wyluszczeni w Ujsołach pracowała do niedawna. Wobec tego nie bez podstawy jest twierdzenie, że również znaczna część młodszych świerczyn Żywiecczyny pochodzi z nasion miejscowych, zebranych w tym samym regionie geograficznym.

LITERATURA I MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

1. Domänen Seiner kaiserlichen und königlichen Hoheit des Erzherzogs Albrecht (Verwaltungs-Gebiet der Herrschaft Saybusch in West Galizien). Roczniki 1877. 1878, 1879, 1880, 1881, 1882 — Cieszyn, 1883 — Bielsko, 1884 — Cieszyn, 1891 — Żywiec.

2. Herrschaft Saybusch in West Galizien — Besitz Sr. kaiserl. und königl. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Carl Stephan. Rocznik 1894/1895 — Żywiec.
3. Nasiona leśne (Kronika Leśna) — „Sylwan” 1883 s. 441.
4. Neuzuerbauendes Saammen-Dorrhaus von Holz anstatt des Abgebrannten im Soler Revier. (Plan budowy z 1879 r.).
5. Produkcyja nasion (Kronika i rozmaitości) — „Sylwan” 1884 s. 139.
6. Rieger R. — Rozwój i zasobność wybranych drzewostanów świerkowych regla dolnego w Beskidach Zachodnich. „Acta Agraria et Silvestria” — Series Silvestris — Vol. VIII. 1968 s. 75—134.
7. Stainer J. — O wyluskiwaniu szyszek i handlu nasionami drzew leśnych i szyszkami. „Sylwan” 1894 s. 425—432.
8. Statistische Notizen über Verwaltung, Grösse, Eintheilung. Betrieb und Produktion der Erzherzoglichen Herrschaft Saybusch. Rocznik 1872 — Cieszyn, 1875 wydanie powielaczowe.
9. Twaróg J. — Skąd pochodzą „świerki istebniańskie” nadleśnictwa Rycerka. „Sylwan” 1971 nr 4, s. 45—56.
10. Twaróg J. — Przyczynek do zagadnienia buka. „Sylwan” 1971 nr 9, s. 49—50.

Uwaga: pozycje nr 1, 2, 4, 8 znajdują się w zbiorach Archiwum Państwowego w Żywcu.

Краткое содержание

В конце XIX в. в лесах бывших живецких поместий заготавливалось ежегодно в среднем около 3150 кг. семян ели. Это большое количество свидетельствует о значительном участии ели в видовом составе тогдашних естественных древостоев, а также о местном происхождении в живецком районе тех искусственных еловых насаждений, которые насчитывают сегодня около 90 и больше лет.

Summary

At the end of XIXth century the average annual harvest of spruce seed in forests of the previous Żywiec estate amounted to circa 3,150 kg. This great quantity evidences a considerable proportion of spruce in the species composition of contemporary natural mature woods and the native origin of those artificial spruce stands in the Żywiec county, which are about 90 and more years old today.